

ЦАХИМ ОРЧИН ДАХЬ ХУДАЛ МЭДЭЭЛЛИЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ, ЧИГ ХАНДЛАГА

Б.Болормаа*

**Хүмүүнлэгийн Ухааны Их Сургуулийн Сэтгүүл зүй,
медиатехнологийн тэнхимийн багш, доктор(Ph.D)*

Түлхүүр үгс: Цахим Орчин, Худал Мэдээлэл, Контент Модераци, Зохицуулалт, Хиймэл Оюун

Оршил. Сүүлийн жилүүдэд хиймэл оюун (AI) болон алгоритмд суурилсан дижитал технологиудын хурдацтай хөгжил нь худал мэдээллийн тухай уламжлалт ойлголтыг дахин авч үзэх шаардлагыг бий болгож байна. Өмнө нь худал мэдээллийн тархалтыг голчлон мэдээний агуулгын үнэн зөв байдал, мэдээлэл түгээгчийн санаатай үйлдэл, эсвэл хэрэглэгчийн мэдээлэл ялган таних чадвартай холбон тайлбарлаж ирсэн бол өнөөдөр хиймэл оюунд суурилсан системүүд мэдээллийг автоматаар үүсгэх, эрэмбэлэх, хувиргах замаар түүний хүрээ, нөлөөг өмнөхөөс хавьгүй өргөжүүлж байна. Ялангуяа гүн сургалтад тулгуурласан алгоритмууд нь мэдээллийн урсгалыг хэрэглэгч бүрт өөр өөрөөр хэлбэржүүлж, худал мэдээллийн тархалтыг хурдасгахын зэрэгцээ олон нийтийн ойлголт, итгэлцэлд гүнзгий нөлөөлөх болжээ.

Судлаачид худал мэдээллийн асуудлыг зөвхөн агуулга болон дамжуулалтын түвшинд авч үзэх нь хангалтгүй болохыг онцолдог. Тухайлбал, Филип М. Наполи худал мэдээллийг дижитал орчинд мэдээлэл бүтээгч, дамжуулагч, хэрэглэгчийн олон талт ашиг сонирхол хоорондоо нарийн сүлжилдсэн сүлжээний асуудал гэж үзэх ёстойг тэмдэглэсэн байдаг (Napoli, 2019). Үүнтэй адилаар, Тошико худал мэдээллийг “мэдээллийн үүсэлт, урсгал, түгээлт, дамжуулалт, хүлээн авах бүтцийг хамарсан цогц системийн асуудал гэж үзэх нь илүү оновчтой” болохыг онцолж (To-shiko, 2018), асуудлын хүрээг илүү өргөн өнцгөөс дахин тодорхойлох шаардлагатайг дэвшүүлсэн байна. Эдгээр судалгааны байр суурь нь худал мэдээллийг хувь хүний түвшинд төвлөрсөн ойлголтоос ангид, харин дижитал экосистемийн бүтэц, технологийн логиктой уялдуулан тайлбарлах онолын суурийг бүрдүүлж байна.

Гэсэн хэдий ч өнөөгийн судалгаанд худал мэдээллийн тухай ойлголтыг агуулгын хувьд хувь хүний үзэл санаа, төөрөгдүүлсэн, буруу эсвэл худал мэдээлэл тараах үйлдлийн хувьд түүний сэдэл, санаатай, санамсаргүйгээр[1] төдийхнөөр, мөн

хэрэглэгчийн танин мэдэх чадвар болон зан төлөвийн хүрээнд авч үзэх хандлага давамгайлсан хэвээр байгаа бөгөөд хиймэл оюунд суурилсан алгоритм, дамжуулагч цахим платформуудын гүйцэтгэж буй бүтэцчилсэн үүрэг харьцангуй орхигдсоор байна. Цахим платформууд нь мэдээллийн “саармаг дамжуулагч[2]” бус, харин контентыг эрэмбэлэх, харагдах байдлыг зохицуулах, тодорхой мэдээллийг илүү өргөн түгээх замаар нийгмийн мэдээллийн орчныг идэвхтэй бүрдүүлэгч болж буй нь худал мэдээллийн нөлөөг ойлгоход зайлшгүй анхаарах асуудал юм.

Иймд энэхүү өгүүлэл нь хиймэл оюунт технологиор дэмжигдсэн цахим орчин дахь худал мэдээллийн асуудлыг “мэдээлэл дамжуулагч” цахим платформуудыг нэгтгэсэн “системийн” хүрээнд онолын түвшинд авч үзэхийг зорьж байна. Түүнчлэн, хиймэл оюун болон алгоритмд суурилсан платформууд худал мэдээллийн үүсэл, тархалт, нөлөөлөлд хэрхэн оролцож буйг задлан шинжилж, худал мэдээллийн талаарх ойлголтыг “контентын асуудал”-аас “системийн асуудал” руу өргөтгөн тайлбарлахад оршино. Ингэснээр хиймэл оюунт эрин үе дэх худал мэдээлэл, цахим платформын хариуцлагын асуудлыг судлах онолын хүрээг баяжуулж, цаашдын бодлого, зохицуулалтын судалгаанд ашиглах боломжтой суурь ойлголтыг дэвшүүлэхийг зорьж байна.

Судалгааны арга зүй

Цахим платформ болон хиймэл оюун нь сэтгүүл зүйн бүтээлийн үйлдвэрлэл, түгээлт, хэрэглээний бүхий л үе шатанд гүнзгий нөлөө үзүүлж, улмаар онол-практикийн судалгааны салшгүй бүрэлдэхүүн хэсэг болоод байна. Хиймэл оюунд суурилсан технологиор дамжин түгж буй худал мэдээллийг нийгэм, хэвлэл мэдээлэл, ёс зүйн олон өнцгөөс судлах боломжтой хэдий ч, энэхүү өгүүлэл нь уг асуудлын эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд, ялангуяа мэдээлэл түгээгч цахим платформуудын хариуцлагын асуудалд төвлөрөн авч үзнэ.

Эрх зүйн зохицуулалт, түүний бодлогын шинжилгээнд худал мэдээлэлтэй холбоотой дараах хоёр суурь асуудал тулгардаг.

- Нэгдүгээрт, худал мэдээлэл тараах үйлдэл нь үг хэлэх эрх чөлөөний хүрээнд хамгаалагдах эсэх;
- Хоёрдугаарт, хэрэв тодорхой нөхцөлд хамгаалагдах боломжтой гэж үзвэл, түүнийг ямар шалгуур, ямар хязгаарлалтын хүрээнд хэвлэл мэдээллийн холбогдох хууль тогтоомжид зөвшөөрөх ёстой вэ гэсэн асуудал юм.

Энэхүү өгүүллийн зорилго нь дээрх асуултуудад шууд норматив хариулт өгөхөд бус, харин худал мэдээлэл дамжуулж буй цахим платформын зохицуулалтыг хэвлэл мэдээллийн хамаарал бүхий эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд онцгой анхаарал хандуулах шаардлагатайг онолын түвшинд тайлбарлахад оршино. Монгол Улсад Хэвлэл мэдээллийн эрх чөлөөний тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын талаар хэлэлцэж буй энэ цаг үед уг асуудлыг сонгон авч үзэж буй нь бодлогын болон онолын хувьд онцгой ач холбогдолтой юм.

Худал мэдээ: нийгэмд үзүүлэх нөлөө, үр дагавар

Хүний аюулгүй байдалд үзүүлэх нөлөө. Хиймэл оюуныг их хэмжээний өгөгдлийг өндөр хурд, нарийвчлалтай боловсруулах чадвар, хүний шууд оролцоогүйгээр бие даан шийдвэр гаргах түвшин, мөн гүн сургалтад суурилсан системүүдийн шийдвэр гаргах процесс “хар хайрцагжилт”-ын шинжтэй болж, үр дүнг тайлбарлахад

хүндрэлтэй болсон гэсэн гурван үндсэн онцлогоор тодорхойлж болно (Gillespie, 2018). Сүүлийн үед, текст, дүрс, дуу хоолой, видео зэрэг контентыг автоматаар үүсгэх чадвартай хиймэл оюунт системүүд өргөн хэрэглээнд нэвтэрснээр хүний оролцоо, ёс зүйн үнэлгээ, мэргэжлийн хяналтад тулгуурлаж ирсэн олон шийдвэр, үйл явцыг алгоритмд шилжүүлэх хандлага нэмэгдэж байна. Хэдийгээр хиймэл оюун нь мэдээлэл боловсруулах хүчин чадлаараа хүнийг давж байгаа ч түүний гаргасан үр дүнг заавал “үнэн”, “зөв” гэж үзэх боломжгүй бөгөөд бие даасан шийдвэр гаргах чадвар, “хар хайрцагжилт”-ын онцлогоос шалтгаалан хүний хяналтгүйгээр төөрөгдүүлсэн мэдээлэл үүсэж, нийгэмд хурдан тархах эрсдэл нэмэгдэж байна. Судалгаагаар хүмүүс хиймэл оюунаар үүсгэсэн худал мэдээлэлд хүний гараар бүтсэнээс илүү итгэх хандлагатай байгаа нь уг эрсдэлийг улам ноцтой болгож байна (Pennycook and Rand, 2020; MacKenzie et al. 2025).

Практик түвшинд уг эрсдэл гүн сургалтад суурилсан хуурамч дүрс, дуу хоолой бүхий контентоор тод илэрч байна. Тухайлбал, 2024 оны хоёрдугаар сард Google-ийн хиймэл оюун Gemini хэрэглэгчийн “1943 оны Германы цэргийн дүр төрх” гэсэн хүсэлтийг буруу тайлбарласнаар түүхэн бодит байдалд нийцэхгүй, нийгмийн хувьд эмзэг дүрсүүдийг үүсгэж, улмаар уг функцийг түр хаахад хүрсэн нь хиймэл оюун хүний анхны зорилгоос давсан контент санаандгүйгээр бий болгох эрсдэлийг харуулсан жишээ юм (Milmo, 2024). Мөн хиймэл оюуны дэмжлэгтэйгээр уран бүтээлч, жүжигчдийн нүүр царайг ашиглан порнограф контент бүтээж, дотоодын хуулийн байгууллагад илчлэгдсэн тохиолдлууд гарсаар байна (Asahi Shimbun, 2020). Эдгээр нь ихэвчлэн тодорхой зорилготой хүмүүсийн гар аргаар бүтээсэн санаатай үйлдэл давамгайлдаг бөгөөд зохиогч нь хариуцлага хүлээх ёстой гэж үздэг. Гэвч Gemini-ийн жишээнээс харахад хиймэл оюун хүний санаанаас давсан агуулга үүсгэж, нэр төр, эрх чөлөөнд халдсан нөхцөлд хүний аюулгүй байдалд заналхийлэх эрсдэл нэмэгдэж, хариуцлагын асуудал илүү төвөгтэй хэлбэрээр тавигдаж байна.

Монгол Улсад ч мөн адил төрийн өндөр албан тушаалтнууд болох Монгол Улсын Ерөнхийлөгч, Улсын Их Хурлын дарга, нийслэлийн Засаг дарга, төрийн өмчит компанийн удирдлагуудын дүр төрх, дуу хоолойг хиймэл оюунд суурилсан технологиор дуурайлган бүтээж, олон нийтийн сүлжээгээр түгээсэн бодит тохиолдлууд бүртгэгдсэн байна. Эдгээр контент нь улс төр, сонгуулийн орчинтой нягт уялдан тархсан бөгөөд зарим тохиолдолд Монгол Улсын Цагдаагийн ерөнхий газраас эрүүгийн хэрэг үүсгэн шалгасан нь дижитал орчин дахь худал мэдээлэл нь зөвхөн ёс зүйн зөрчил бус, харин хүний нэр төр, сэтгэлзүйн аюулгүй байдал, олон нийтийн итгэлцэлд бодит эрсдэл учруулж байгааг харуулж байна.

Ийм төрлийн эрсдэл нь зөвхөн Монгол Улсад хязгаарлагдахгүй бөгөөд сонгуулийн кампанит ажлын үеэр тодорхой нэр дэвшигчийг гутаан доромжлох, сонгогчдыг төөрөгдүүлэх зорилгоор deepfake технологид суурилсан бичлэг, контентыг олон нийтэд түгээсэн тохиолдлууд дэлхийн олон оронд бүртгэгджээ. Үүний хариуд АНУ-ын Калифорни болон Техас мужууд сонгогчдыг төөрөгдүүлэх зорилгоор deepfake технологиор бүтээсэн улс төрийн контентыг түгээхийг хориглосон хууль баталсан нь (Assembly Bill 2839 “Protecting Democracy Against Election Disinformation and Deepfakes”) уг асуудалд чиглэсэн эрх зүйн бодит хариу арга хэмжээний жишээ болж байна. Түүнчлэн 2024 оны Мюнхений аюулгүй байдлын бага хурлын үеэр 20 гаруй технологийн компани сонгуулийн үеэр хиймэл оюунаар бүтээгдсэн төөрөгдүүлсэн контентоос урьдчилан сэргийлэх хамтын ажиллагаанд нэгдэхээр тохиролцсон нь deepfake болон худал мэдээлэл нь олон улсын түвшинд анхаарал татсан, нэгдсэн хариу шаардсан асуудал болсныг илтгэж байна.

Мэдээж, үнэн ба худлыг илрүүлэх баримт шалгах технологи хөгжиж байгаа ч энэ нь “муур, хулгана хөөцөлдөх” мэт төгсгөлгүй өрсөлдөөн болж, эцэст нь “үнэнийг таних” нь улам хэцүү болж байгааг дурдах нь зүйтэй.

Эдгээр нөхцөл байдлыг “хүний аюулгүй байдал” хэмээх ойлголтоор тайлбарлах боломжтой. НҮБ-ын 1994 оны Хүний хөгжлийн тайланд хүний аюулгүй байдлыг айдас болон хомсдолоос ангид байх (freedom from fear, freedom from want) үзэл санаатай холбон тайлбарлаж, хүний өдөр тутмын амьдрал, нэр төр, эрх чөлөө, оролцоог хамгаалахыг аюулгүй байдлын салшгүй хэсэг гэж үзсэн байдаг (UNDP, 1994). Энэ утгаараа хиймэл оюунаар үүсгэгдэж, цахим платформуор дамжин түгж буй худал мэдээлэл нь хүний эрх, нэр төр төдийгүй сэтгэлзүйн болон нийгмийн аюулгүй байдалд шууд нөлөөлөх асуудал болж байна.

Хүний аюулгүй байдлын энэхүү ойлголт нь Монгол Улсын Үндсэн хууль болон хүний эрхийн үндэсний тогтолцоотой нягт уялддаг. 16 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгд амьд явах эрх, 13 дахь хэсэгт нэр төр, алдар хүнд, хувийн амьдралын халдашгүй байдлыг хамгаалах эрхийг баталгаажуулсан нь дижитал орчин дахь мэдээллийн эрсдэлийг хүний аюулгүй байдлын хүрээнд авч үзэх эрх зүйн суурь болж байна (Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992). Үүний зэрэгцээ, Монгол Улс нь Хүний эрхийн олон улсын үндсэн гэрээ, тухайлбал Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт (ICCPR), Хүүхдийн эрхийн конвенц, Эмэгтэйчүүдийг алагчилах бүх хэлбэрийг устгах тухай конвенц зэрэгт нэгдэн орсон бөгөөд эдгээр гэрээний хэрэгжилтийг хангах үүргийг Үндсэн хуулийн 10 дугаар зүйлийн дагуу хүлээдэг. Үндэсний түвшинд эдгээр үүргийг хэрэгжүүлэхэд Хүний эрхийн Үндэсний Комисс (ХЭҮК) нь хараат бус хяналтын байгууллагын хувьд хүний эрх зөрчигдөж буй асуудлыг судлах, санал дүгнэлт гаргах, бодлогын зөвлөмж боловсруулах үүрэгтэй.

Олон улсын түвшинд ч мөн адил НҮБ, ЮНЕСКО зэрэг байгууллагууд дижитал орчин дахь мэдээллийн эрсдэлийг хүний эрхийн асуудалтай холбон тайлбарлаж, хиймэл оюунд суурилсан системүүд нь хүний нэр төр, хүний эрх, сайн сайхан байдалд нийцсэн байх, мөн ил тод байдал ба хүний хяналтыг хангах шаардлагатайг онцолжээ (UNESCO, 2021). Иймд хиймэл оюуны автоном, хар хайрцагжилт, контент үүсгэх чадамж нь технологийн дэвшил төдий бус, харин хүний нэр төр, мэдээлэлд суурилсан шийдвэр гаргах чадвар, улмаар хүний аюулгүй байдалд шууд нөлөөлөх хүчин зүйл болж байна (UNDP, 1994). Энэ нөхцөлд хиймэл оюуны нөлөөг хүний аюулгүй байдлыг хамгаалах хүрээнд зохистой эрх зүйн зохицуулалтын шаардлага тулгарч байгааг энд тэмдэглэх нь зүйтэй.

1. Ардчилсан улс төрийн процесст үзүүлэх нөлөө

2016 онд Оксфордын Англи хэлний толь бичиг “post-truth” буюу “үнэний дараах” гэдэг үгийг “оны үг” хэмээн нэрлэсэн. Тус толь бичигт энэ үгийг “объектив баримтаас илүү хувь хүний сэтгэл хөдлөл, итгэл үнэмшилд тулгуурлан олон нийтийн санаа бодолд нөлөөлөх үзэгдэл” гэж тодорхойлжээ. Уг ойлголт өмнө нь ч академик болон олон нийтийн хэлэлцүүлэгт ашиглагдаж байсан боловч 2016 оны Их Британийн Европын Холбооноос гарах санал хураалт, мөн АНУ-ын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн үеэр “үнэний дараах улс төр” (post-truth politics) гэх хэллэг өргөн хэрэглэгдэх болж, улс төрийн шинжтэй ойлголт болон төлөвшсөн юм.

“Үнэний дараах улс төр” гэдэг нь улс төрийн маргаан, бодлого боловсруулах, шийдвэр гаргах үйл явц нь бодит баримт, шинжлэх ухаанч нотолгоо, баталгаатай мэдээлэлд бус, харин сэтгэл хөдлөл, субъектив итгэл үнэмшил, олон нийтэд таалагдах уриа, үг хэллэгт тулгуурлан өрнөх үйл явцыг илэрхийлдэг. Өөрөөр

хэлбэл, үнэн ба нотолгоонд суурилсан олон нийтийн рациональ хэлэлцүүлэг ач холбогдлоо алдаж, түүний оронд эмоци, уур хилэн, итгэл үнэмшил, “таалагдах” үгс давамгайлсан улс төрийн орчин бүрэлддэг байна. Энэхүү үйл явцыг Германы философич Юрген Хабермасын нийтийн хэлэлцүүлгийн онолоор тайлбарлах боломжтой. Түүний үзлээр ардчиллын үндэс нь иргэд эрх мэдлээс ангид, нээлттэй орон зайд баримт, үндэслэлд тулгуурлан харилцан маргалдаж, улмаар нийтлэг ойлголцолд хүрэх боломжтой байх явдалд оршдог. Нийтийн хэлэлцүүлэг нь зөвхөн мэдээлэл солилцох орон зай бус, харин улс төрийн шийдвэр гаргалтын хууль ёсны суурь бөгөөд энэ орчинд илэрхийлэгдсэн үзэл бодол нь олон нийтийн “рациональ шүүлт”-ээр дамжин төлөвшдөг (Habermas, 1989). Харин алгоритмд суурилсан үнэний дараах улс төр нь ардчиллын институциудыг шууд үгүйсгэхээс илүүтэйгээр, тэдгээрийн суурь үндэс болсон нийтийн рациональ хэлэлцүүлгийг аажмаар доройтуулж буй хэлбэр юм.

Түүнчлэн, хуурамч мэдээллийн тархалтаас үүдэлтэй үнэний дараах улс төр нь иргэдийн улс төрийн үнэлэмж, шүүлтийг системийн түвшинд гажуудуулж, улмаар сонгуулийн үйл явц болон ардчилсан шийдвэр гаргалтыг үе шаттайгаар алдагдуулдаг (Bennett, W. and Steven, L, 2018). Иймээс уг үзэгдлийг зөвхөн мэдээллийн хямрал бус, ардчилсан засаглалд тулгарч буй бүтцийн шинжтэй сорилт хэмээн ойлгох шаардлагатай.

Үүнээс гадна хиймэл оюунд суурилсан синтетик мэдээлэл, ялангуяа deepfake технологийн хөгжил нь үнэний дараах улс төрийн эрсдэлийг улам хурцатгаж байна. Монгол Улсад хийсэн судалгааны дүнгээс үзэхэд иргэдийн дийлэнх нь deepfake технологийн талаар хангалттай мэдлэггүй бөгөөд жинхэнэ ба хуурамч мэдээллийг ялгах чадвартаа итгэлгүй байгаагаа илэрхийлсэн нь нийтийн рациональ хэлэлцүүлэг бодитойгоор алдагдаж буйг харуулж байна (Б.Наранбаатар, Б.Намуун 2024). Түүнчлэн хэвлэл мэдээллийн тэргүүлэх сайтууд deepfake-ийн аюулын талаар мэдээлэх боловч түүнийг хэрхэн таних, яагаад ардчилалд сөрөг нөлөөтэй талаар системтэй, боловсрол олгохуйц тайлбар хийж чадахгүй байгаа нь алгоритмд суурилсан мэдээллийн орчны гажуудлыг улам гүнзгийрүүлж байна. Хабермасын онолд ардчиллын үндэс нь рациональ хэлэлцүүлэг гэж үздэг бол синтетик мэдээлэл өргөн тархсан орчинд иргэд бодит ба хуурамч мэдээллийг ялгах чадвараа алдаж, уг рациональ шүүлтийн суурь бодитойгоор нурж байгааг Монголын жишээ тод харуулж байна.

Нөгөө талаас ийм улс төрийн орчныг бүрдүүлж буй гол хүчин зүйл нь цахим платформуудын алгоритм юм. Алгоритм нь хэрэглэгчийн “лайк”, “сэтгэгдэл”, “хуваалцах” зэргээр илрэх зан төлөвт тулгуурлан контентыг “танд зориулав” хэмээн ангилж, шүүж, ижил төрлийн мэдээ мэдээллийг давтамжтайгаар харуулдаг. Үүний үр дүнд хэрэглэгчид өөр үзэл бодол, эсрэг байр суурьтай мэдээлэлтэй харилцах боломжоо алдаж, зөвхөн өөрийн итгэл үнэмшлийг баталгаажуулах мэдээллийн орчинд орших хандлага нэмэгддэг. Үүнийг “echo chamber”, өөрөөр хэлбэл “өөрийн дуугаа өөртөө буцаан сонсдог орчин” хэмээн нэрлэдэг бөгөөд монгол хэлэнд “дундын танхимын эффект” гэж орчуулж болно. Хүмүүс зөвхөн өөрийн үзэл бодолтой нийцсэн мэдээллийг хүлээн авч, ижил үзэлтэй хүмүүстэй харилцахыг илүүд үзэх бөгөөд улмаар мэдээлэл нь бодит баримтад бус, харин эмоци, уур хилэн, итгэл үнэмшилд тулгуурлах хандлага давамгайлдаг. Энэ нь үнэний дараах улс төрийн суурийг бүрдүүлдэг гол нөхцөл болдог. Тухайлбал, сонгуулийн үеэр тодорхой нэр дэвшигчийг хэт магтан дөвийлгөх, эсвэл өрсөлдөгчийг гүтгэн доромжлох мэдээлэл нь үнэн эсэхээс үл хамааран олон нийтийн дунд хурдтай

тархах хандлагатай. Нэг “танхим”-д орших бүлгүүд өөрсдийн итгэл үнэмшилд нийцэж л байвал худал мэдээллийг ч эргэлзэлгүйгээр цааш түгээдэг. Үүний үр дүнд хүмүүс өөр өөр “үнэн”-д итгэж эхэлдэг ба “бодит” үнэн ба “худал” үнэний ялгаа бүдгэрсэн орон зай бий болдог.

Ийм нөхцөлд ардчилсан улс төрийн процессийн үндсэн зарчим болох иргэдийн олон нийтийн мэдээлэлд суурилсан, ухамсартай шийдвэр гаргалт буруу чиглүүлэгдэж, улмаар поларизаци буюу үзэл бодлын туйлшрал эрчимжих хандлага ажиглагддаг. Үүний үр дагаварт нийгмийн бүлгүүдийн хоорондын хуваагдал гүнзгийрч, нийтийн зөвшилцөл, харилцан итгэлцэл доройтдог. Ийнхүү ардчилсан системийг тодорхойлох сонгуулийн тогтолцоо, парламентын засаглал зэрэг төлөөллийн институци хэлбэрийн хувьд оршин тогтносоор боловч тэдгээрийг бодитоор ажиллуулдаг суурь нөхцөлүүдийн агуулга алдагдаж, ардчиллын эрсдэл үүсэх нөхцөл бүрддэг. Үүнийг судлаачид ардчилал гадаад хэлбэрээ хадгалсан боловч дотроосоо элэгдэх, өөрөөр хэлбэл “ардчиллын хоосрол” бий болох эрсдэл хэмээн тодорхойлдог (Mounk, 2018).

Үзэл бодлын энэхүү туйлшрал нь Монголын улс төрийн орчинд бодлогын агуулгад суурилсан маргаанаас илүүтэйгээр намчирхал, хувь хүн төвтэй дайсагнал, “бид-тэд” гэсэн сэтгэлзүйн хуваагдал хэлбэрээр илэрч байна. Тухайлбал, сонгуулийн үеэр улс төрийн намуудын бодлогын ялгаа тодорхой бус хэвээр байх нөхцөлд иргэд нийгмийн сүлжээнд туйлширч, харилцан дайсагнах хандлага нэмэгддэг. Үүний зэрэгцээ хот-хөдөө, баян-ядуу, ахмад-залуус зэрэг нийгмийн бүлгүүдийн хоорондын үл ойлголцол гүнзгийрч, өөр үзэл бодол, шинэ санааг ойлгон хүлээн авах чадамж сулран, субъектив болон сэтгэл хөдлөлд суурилсан хандлага давамгайлах байдал ажиглагдаж байна

Хэвлэл мэдээллийн “мэдээлэх” үүрэгт үзүүлэх нөлөө

Хэвлэл мэдээллийн “мэдээлэх” үүрэг нь ардчилсан нийгмийн суурь зарчмуудын нэг бөгөөд иргэд бодит, үнэн зөв, олон талт мэдээлэлд тулгуурлан нийгмийн амьдралд оролцох боломжийг хангахад чиглэдэг. “Мэдээлэх” үүргийн талаар профессор М.Зулькафил “Хэвлэл мэдээллийн гол үүрэг нь мэдээлэх үүрэг мөн бөгөөд орчин үед мэдээллийн үнэ цэн, ач холбогдол эрс өсөн нэмэгдэж, энэ ойлголтыг энерги, матери зэрэг ойлголтын түвшинд авч үздэг болсон” гэжээ (М.Зулькафил, 2017, р. 63-67). Профессор Ж.Батбаатар “Мэдээлэл нь олон эшт үзлийг хангахад үйлчлэн, хэнийг ч ялгаварлан гадуурхахгүйгээр нийгмийн гишүүн бүрийн өмнө тэгш нээлттэй байна” хэмээн мэдээлэх үүргийн талаар дурджээ (Ж.Батбаатар, 2010, р. 26). Доктор А.Оюунгэрэл “Хэвлэл мэдээлэл нь нийгэмд түрэх аюул болон нийгэмд үүссэн боломжийг нийгмийн үнэлэмжийн системд нээн өгч тайлбарлах буюу шинээр солиход хувь нэмрээ оруулна” хэмээн мэдээлэх үүргийг чухалчлан тэмдэглэжээ (А.Оюунгэрэл, 2009, р. 51).

Эдгээр тодорхойлолтуудаас харахад хэвлэл мэдээллийн “мэдээлэх” үүрэг нь зөвхөн баримт дамжуулах төдий бус, харин нийгэмд бодит мэдээллийн урсгалыг бүрдүүлэх, олон талт үзэл бодлыг тэнцвэртэй тусгах, иргэн бүрт мэдээлэлд тэгш хүртээмж олгох замаар хүний мэдэх эрхийг бодитоор хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн цогц ойлголт болох нь харагдаж байна.

Өмнө дурдсанчлан, цахим платформууд нь хэрэглэгчийн сонирхлын “профайл” үүсгэн, контентод оноо өгч, эрэмбэлэн ангилж, шүүж, сонгосны үндсэн дээр ижил төрлийн мэдээ мэдээллийг тогтмол хүргэдэг. Үүний үр дүнд хэрэглэгчид үзэл санааны хувьд ойролцоо, богино, сэтгэл хөдлөл өдөөсөн, нэг талыг барьсан

мэдээлэлд давамгайлан өртөх нөхцөл бүрдэж, бодит байдлыг олон өнцгөөс харуулах, маргаантай, төвөгтэй асуудлыг гүнзгий тайлбарлах хэвлэл мэдээллийн үндсэн үүрэг аажмаар шахагдах хандлага ажиглагдаж байна.

Алгоритмын энэхүү логик нь сэтгүүлчид болон редакцын бодлогод шууд нөлөөлж, хандалт, түгээлт, сурталчилгааны орлоготой уялдан “анхаарал татсан”, “туйлширсан”, “эмоциональ”, “хялбар хандалт авах” мэдээ давамгайлах нөхцөлийг бүрдүүлж байна. Үүний зэрэгцээ нийгмийн ач холбогдол өндөр боловч цаг хугацаа, хөрөнгө, мэргэжлийн ур чадвар шаардсан эрэн сурвалжлах, дүн шинжилгээний сэтгүүл зүй, тэнцвэртэй тайлбар бүхий бүтээлүүдийн эзлэх хувь буурах хандлага илэрч байна. Цаашлаад “clickbait” буюу анхаарал татсан гарчигтай, хурдан хэрэглэгдэх контент илүү ашигтай гэсэн редакцийн хандлага бэхжих нь мэдээллийн чанар, гүнзгийрэлд сөргөөр нөлөөлдөг.

Ингэснээр нийгэмд нэг талыг барьсан, хэсэгчилсэн мэдээллийн урсгал давамгайлж, бодит байдлыг олон талаас мэдээлэх хэвлэл мэдээллийн үүргийн тухай уламжлалт ойлголт бүдгэрэх нөхцөл бүрдэж байна. Судлаачид энэ нөхцөл байдлыг “үзэл бодлын чөлөөт зах зээлийн хэвийн үйл ажиллагаа алдагдан”, иргэдийг олон талт мэдээллээс тусгаарлах хандлага бий болгож буйтай холбон тайлбарладаг (Sunstein, 2017). Үүний зэрэгцээ, “зөвхөн хэвлэл мэдээллийн мэргэжлийн үүрэг алдагдсан гэж оношлох бус, харин иргэдийн мэдэх эрх хэрэгжих бүтцийн орчинд үүссэн системийн доголдол” хэмээн үнэлэх нь зүйтэй гэж Наполи дүгнэсэн байдаг (Napoli, 2019).

Ийм нөхцөлд хэвлэл мэдээллийн “мэдээлэх” үүргийг зөвхөн редакцийн ёс зүй, сэтгүүлчийн мэргэжлийн хариуцлагын хүрээнд тайлбарлах нь хангалтгүй болж байна. Харин мэдээлэл иргэдэд хэрхэн хүрч буй бүтэц, алгоритмд суурилсан түгээлтийн логик, цахим платформуудын эдийн засаг, зохицуулалтын орчин, олон нийтийн мэдээлэл хүлээн авах дадал хоорондын уялдааг системийн түвшинд авч үзэх шаардлага бий болж байна. Цаашид хэвлэл мэдээллийн “мэдээлэх” үүргийг бодитоор хэрэгжүүлэх орчныг хэрхэн бүрдүүлэх, улмаар бодит, тэнцвэртэй мэдээллээр дамжуулан иргэний мэдэх эрх, нийгмийн мэдээллийн аюулгүй байдлыг хэрхэн хангах вэ гэсэн асуудлыг онол, бодлого, эрх зүйн хүрээнд цогцоор нь судлах зайлшгүй шаардлага тулгарч байна.

Цахим платформын хууль эрх зүйн зохицуулалт: онол, хэрэглээ

Цахим платформын зохицуулалтын асуудлыг коммон кэрриер (*common carrier*), буюу нийтийн тээвэрлэгчийн онолоор тайлбарлах хандлага судалгаанд түгээмэл байдаг. Нийтийн тээвэрлэгч гэдэг нь тодорхой нөхцөлд хэн нэгнийг ялгаварлан гадуурхахгүйгээр бараа, зорчигч тээвэрлэх, эсхүл мэдээлэл дамжуулах үүрэг хүлээдэг бөгөөд нийгмийн харилцаанд дэд бүтцийн шинжтэй үйлчилгээ үзүүлдэг операторыг хэлнэ. Тухайлбал, төмөр замын компани нь зорчигчийн улс төрийн үзэл бодол, итгэл үнэмшлээс шалтгаалан тасалбар худалдахаас татгалзах боломжгүй бөгөөд энэ нь нийтийн тээвэрлэгчийн ялгаварлан гадуурхахгүй байх үүргийн илэрхийлэл юм. Харин уг компани нь аюулгүй ажиллагааны дүрэм, үйлчилгээний стандарт зөрчсөн тохиолдолд хуулийн дагуу хариуцлага хүлээнэ. Энэхүү жишээнээс харахад, нийтийн тээвэрлэгчийн онолын хүрээнд эрх зүйн зохицуулалт нь үйлчилгээний хүртээмж, тэгш байдлыг хангахын зэрэгцээ нийгмийн аюулгүй байдал, нийтийн ашиг сонирхлыг хамгаалах зорилготой байдаг.

Хэрэв цахим платформуудыг нийтийн тээвэрлэгч гэж ангилбал, тэд бүх төрлийн мэдээ мэдээллийг нийгэмд хор хөнөөл учирхуйц аюултай эсэхийг нягталсны үндсэн

дээр дамжуулах хууль ёсны үүрэгтэй болно. 2015 оноос хойш мэдээллийн олон цахим платформууд нь мэдээллийн орчныг эрүүл хэвээр хадгалах, хэрэглэгчдэд тааламжтай үйлчилгээ үзүүлэх зорилгоор контент модераци гэх нэр томьёо бүхий “аюулгүй ажиллагаа” нэрийн доор хяналт зохицуулалтыг бий болгосон байна. Энэ нь хиймэл оюун эсвэл хүний нүдээр платформ дээрх мэдээллийг хянаж, шаардлагатай тохиолдолд платформын операторуудад тааламжгүй гэж үзсэн нийтлэл, сэтгэгдлийг устгах, акаунтыг түгжих, контентыг харагдах дарааллыг өөрчлөх зэрэг арга замаар мэдээллийг зохистой болгох үйл ажиллагааг хэлдэг. Жишээ нь, Yahoo! News нь сэтгэгдлийн хэсгийн эрүүл байдлыг хангах үүднээс зөрчил ихтэй сэтгэгдлийн хэсгийг нуух зэрэг арга хэмжээг авч байгааг бид мэднэ.

Мөн 2017 онд 10-р сарын 1-нээс хүчин төгөлдөр хэрэгжиж эхэлсэн нь Герман Улсын *Netzwerkdurchsetzungsgesetz (NetzDG)* буюу “Нийгмийн сүлжээнд хууль бус контентыг зохицуулах хууль” юм. Тус хууль нь үзэн ядалт, заналхийлэл, терроризмын сурталчилгаа зэрэг контентыг 24 цагийн дотор устгах үүрэг, зөрчлийн тайлан жил бүр гаргах шаардлагыг цахим платформуудад үүрэг болгодог. Энэ нь платформуудыг нийгмийн аюултай мэдээлэлтэй тэмцэх чиглэлд хууль ёсоор хариуцлагажуулсан анхны үндэсний түвшний бодлого байсан.

Үүний дараа хэрэгжиж эхэлсэн Европын Холбооны дижитал платформуудад хамаарах шинэ зохицуулалт нь Дижитал үйлчилгээний тухай хууль (*Digital Services Act, DSA*)[3] юм. Тус хууль нь өмнөхөөс ялгаатай нь хууль бус контент илэрвэл устгах механизмыг шаардахаас гадна ил тод байдал, эрсдэл үнэлэх, алгоритмын мэдээлэл тайлагнах зэрэг үүрэг нэмсэн байна. Дижитал үйлчилгээний тухай хууль нь нийтийн тээвэрлэгчийн онолын логикоос ялгаатай нь платформыг идэвхтэй хяналттай оролцогч гэж үздэг. Мөн платформд тодорхой нөхцөлд хариуцлагаас чөлөөлөх “middleman liability exemption” тогтолцоотой (АНУ-ын CDA §230[4]-тай төстэй).

Сингапур Улсад, 2019 онд цахим мэдээллийн орчинд худал мэдээлэл болон зохион байгуулалттай мэдээллийн манипуляциас хамгаалах зорилготойгоор Худал мэдээллийн тухай хууль (*Protection from Online Falsehoods and Manipulation Act*) -ийг баталсан. Хууль батлагдсанаас хойш, Засгийн газар болон холбогдох агентлагууд цахим орчинд тархаж буй мэдээллийг хянаж, үнэн, худлын шалгуурт тулгуурлан ангилдаг, хэрэв платформ эсвэл мэдээллийн гаргагч нь үнэн бус мэдээлэл тарааж байвал Засгийн газар “Correction Notice” буюу залруулгын мэдэгдэл илгээдэг. Мөн цахим платформууд худал мэдээллийн түгээлтийг хязгаарлах (*block, down-ranking*), үнэхээр аюултай, нийгэмд хор хөнөөл учруулж болзошгүй контентыг устгах үүрэгтэй. Тухайн шийдвэрийг биелүүлэхгүй тохиолдолд зөрчлийн хэрэг үүсгэж, торгууль, албан ёсны шийтгэл ногдуулдаг. Контент модерацийн хувьд “төрөөс чиглүүлсэн идэвхтэй зохицуулалт” гэсэн ангилалд ордог ч, иргэд олон нийт буюу хэрэглэгчийн мэдэх эрх, үзэл бодлоо илэрхийлэх эрхийг хангах үүднээс “Хэрэглэгчдэд контентыг шалгах, засварлах эсвэл эсэргүүцэх боломжийг” хуульд тодорхой заасан нь онцлогтой.

Япон Улсын хувьд, Провайдерын хариуцлагыг хязгаарлах ба мэдээлэл гаргагчийн мэдээллийг ил болгох тухай хууль[5] нь цахим платформ буюу мэдээлэл дамжуулагч нь хэрэглэгчийн нийтэлсэн мэдээллийн агуулгын хариуцлагыг шууд хүлээхгүй, гэвч хууль бус, хор хөнөөлтэй контентыг устгах үүрэг, мөн хохирогчид шүүхээр нэхэмжлэл гаргах боломж” гэсэн үндсэн зарчмуудыг агуулдаг.

Мөн цахим платформуудын зохицуулалт нь зөвхөн хууль тогтоомжийн

хүрээнд хязгаарлагдахгүй бөгөөд олон улс оронд төр, хувийн хэвшил болон цахим платформуудын харилцан уялдаатай хамтын ажиллагаанд суурилсан зохицуулалтын загварыг хэрэгжүүлж байна. Энэхүү хамтын ажиллагаа нь тусгайлан бэлтгэсэн дүрмийн дагуу платформд нийгэмд хор хөнөөл учруулж болзошгүй контентыг хурдан илрүүлэх, устгах эрхийг олгодог. Жишээ нь, Европын Холбооны терроризмын болон хүчирхийллийн агуулга бүхий контентыг илрүүлэх, түгээхгүй болгох үүрэг бүхий төрийн агентлаг (EU Internet Referral Unit) нь платформуудыг контентыг устгах, downranking хийх, акаунтыг түдгэлзүүлэх зэрэг хурдан арга хэмжээ авахад чиглүүлэн платформуудын модерацийн багтай шууд хамтран ажилладаг. Мөн платформд зөвлөгөө өгөх, хяналтын аргачлалыг хөгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлдэг бөгөөд өөрийн зохицуулалт болон засгийн газрын хяналтыг нэгтгэсэн механизмыг бий болгодог.

Мөн төрийн оролцоогүйгээр Facebook, Microsoft, Twitter, YouTube зэрэг томоохон платформууд өөрсдөө нэгдэн “Терроризмтай тэмцэх дэлхийн интернэт форум (Global Internet Forum to Counter Terrorism)”-ыг зохион байгуулсан. Үүгээр дамжуулан платформууд терроризмын контентыг илрүүлэх, хаах, мэдээллээ хуваалцах системийг ажиллуулдаг ба жишээлбэл, нэг платформ дээр илэрсэн контентыг бусад платформд давхар устгах (Hash-Sharing Database), контентыг хэрхэн илрүүлэх, шүүлтүүрлэх арга барил, автомат болон хүний хянах процессын стандарт (Content Moderation Best Practices) зэргийг нэвтрүүлдэг.

Засгийн газар болон платформуудын хоорондын албан бус хэлбэрийн зөвшилцлөөр олон улс контент модерацийг хэрэгжүүлж байна. Жишээлбэл, улс төрийн сонгуулийн үеэр болон цар тахлын үед эрүүл мэндийн тухай худал мэдээллийг зохицуулах зэргээр энэ үйл ажиллагаа идэвхждэг. Аливаа хуулийн дагуу платформд хариуцлага тооцох эрх зүйн үндэслэлгүй ч, платформууд өөрийн санаачлагаар төртэй хамтран зохицуулдаг онцлогтой байна.

Олон улсын чиг хандлагыг нэгтгэн дүгнэвэл, цахим платформууд нь бидний мэдээлэл дамжуулах, хүлээн авах үйл ажиллагаанд зайлшгүй шаардлагатай нийгмийн дэд бүтэц болж байгаагаас үүдэн, мэдээ мэдээллийг аюулгүй, үнэн зөвөөр түгээх тал дээр анхаарал хандуулж, контент модерацийг хэрэгжүүлж, зохицуулалтын үндэслэлийг илүү нарийвчлан тодорхойлж байгааг харж болох юм.

Монгол Улсад дахь цахим платформын мэдээллийн зохицуулалт

Манай улсын хувьд цахим орчин дахь контентын зохицуулалт нь голчлон сонгуулийн үеийн мэдээллийн орчны ил тод байдлыг хангах, мөн цар тахлын үед худал мэдээллээс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор батлагдсан хэд хэдэн хууль, журам, захиргааны актуудын хүрээнд хэрэгжиж ирсэн. Тухайлбал, Сонгуулийн ерөнхий хорооны 2020 оны 21 дүгээр тогтоолын 1 дүгээр хавсралтаар баталсан “Цахим орчин ашиглан сонгуулийн сурталчилгаа явуулах, түүнд хяналт тавих журам”, мөн 2020 оны 4 дүгээр сард батлагдсан “Коронавируст халдвар (COVID-19)-ын цар тахлаас урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх, нийгэм, эдийн засагт үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах тухай” хуулийн 9.13-д үндэслэн Цагдаагийн ерөнхий газар, Харилцаа холбооны зохицуулах хороо (ХХЗХ)-ны даргын хамтарсан тушаалаар баталсан “Цар тахлын талаар олон нийтийг төөрөгдүүлэх, илт худал мэдээлэл цахим орчинд тархаахаас сэргийлэх журам” зэргээр эрх бүхий байгууллагын дүгнэлтэд тулгуурлан цахим орчны агуулгыг хязгаарлах, устгах шийдвэрүүдийг гаргаж ирсэн.

Нөгөөтгүүр, ХХЗХ болон Фэйсбүүк (Meta) компанийн хооронд 2019 оны 6 дугаар сараас эхлэн “ногоон суваг” нэртэй шууд харилцах механизм нээгдэж, хууль

бус контентыг богино хугацаанд шийдвэрлэх хамтын ажиллагаа эхэлсэн. Улмаар 2021 оноос “Government-Case-Work-Channel”-ийг нэвтрүүлснээр энэхүү хамтын ажиллагаа илүү институцилсэн хэлбэрт шилжсэн. Уг сувгаар хууль бус контентыг үнэлэхдээ Meta компанийн Community Standards-ийг баримталдаг бөгөөд эдгээр стандартын агуулга нь Монгол Улсын хууль тогтоомжоор хориглосон контентийн төрлүүдтэй ихэвчлэн давхцдаг гэж ХХЗХ тайлагнасан байдаг (ХХЗХ, 2021). Гэсэн хэдий ч практикт ялгаа гарч, ХХЗХ-оос Meta-д шилжүүлсэн гомдлын зөвхөн зарим хэсэгт нь бодит арга хэмжээ авдаг нь анхаарал татаж байна. Тухайлбал, 2020 оны Улсын Их Хурал болон орон нутгийн сонгууль, 2021 оны Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн үеэр нийт 914 гомдол ХХЗХ-д ирсэн бөгөөд эдгээрийг Meta-д шилжүүлснээс 68 хувьд нь хариу өгч, 50 хувьд нь арга хэмжээ авсан бол 17 хувийг зөрчилгүй гэж үзсэн байна (ХХЗХ, 2021). Энэ нь цахим орчны зохицуулалтын бодит үр нөлөө нь зөвхөн үндэсний төрийн байгууллагуудын дүгнэлтээс бус, харин олон улсын цахим платформын дотоод бодлого, шийдвэр гаргах чадавхаас өндөр хэмжээгээр хамаарч байгааг харуулж байна.

Мөн 2021 оны 5 дугаар сараас ХХЗХ нь YouTube платформтой “Trusted Partner” горимоор хамтран ажиллаж эхэлснээр хууль зөрчсөн контентыг шууд мэдэгдэх боломж бүрдсэн (ХХЗХ, 2025). Үүнээс гадна, Монгол Улсын хууль тогтоомжийг зөрчсөн агуулга байршуулсан вебсайтуудыг холбогдох байгууллагын шийдвэрийн үндэслэлээр “хар жагсаалт”-д оруулж, улсын дотоод сүлжээгээр дамжуулан хандалтыг хаах арга хэмжээг авч хэрэгжүүлж байна. 2021 оны байдлаар ийм байдлаар нийт 1,120 орчим вебсайт хаагдсан бөгөөд тэдгээрийн дийлэнх нь зохиогчийн эрхийн зөрчил болон порнографийн агуулгатай холбоотой байсан байна.

Гэсэн хэдий ч эдгээр зохицуулалтад контентыг үнэлэхдээ хараат бус, хөндлөнгийн шинжээчийн дүгнэлт гаргуулах албан ёсны шат дамжлага байхгүй нь худал мэдээлэл, үзэл ядалтыг өдөөгч агуулгыг хязгаарлах нэрийн дор иргэдийн мэдээлэл авах, үзэл бодлоо илэрхийлэх эрхийг хэт өргөн хүрээнд хязгаарлах эрсдэлийг бий болгож байна гэж зарим судлаачид шүүмжилдэг (Хууль зүй дотоод хэргийн яам, 2020).

Энэхүү маргаан, сорилтын хүрээнд 2023 онд Цахим хөгжил, инновац, харилцаа холбооны яамнаас “Олон нийтийн сүлжээнд хүний эрхийг хамгаалах тухай” хуулийн төслийг Улсын Их Хуралд өргөн барьсан нь дижитал орчин дахь хүний эрхийн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх зорилготой томоохон оролдлого байв. Уг хуулийн төсөл нь цахим орчин дахь гүтгэлэг, доромжлол, хувийн мэдээлэл задруулах, худал мэдээлэл түгээх асуудлыг зохицуулж, хохирогчийн эрхийг хамгаалахад анхаарсан агуулгатай байсан. Гэвч уг хууль нь үг хэлэх, хэвлэн нийтлэх эрх чөлөөг “хэт өргөн хүрээнд хязгаарлах эрсдэлтэй” гэсэн үндэслэлээр Монгол Улсын Ерөнхийлөгч У.Хүрэлсүхийн хориг тавин, улмаар хуулийг хүчингүй болсонд тооцсон. Энэ нь Монгол Улсад цахим орчны зохицуулалтыг боловсронгуй болгох оролдлого нь хүний эрх, ялангуяа үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөөтэй хэрхэн тэнцвэржих ёстой вэ гэсэн суурь маргаанд тулгарч байгааг харуулж байна.

Иймд Монгол Улсад цахим орчны зохицуулалтын эрх зүйн орчин тодорхой хэмжээнд бүрдсэн хэдий ч хэрэгжилтийн тогтвортой байдал, ил тод байдал, мөн олон улсын платформын дотоод бодлогоос хамаарах байдал зэрэг хүчин зүйлсээс шалтгаалан шударга, тэнцвэртэй зохицуулалт бүрэн хангагдаагүй хэвээр байна. Цаашид иргэдийн үзэл бодлоо илэрхийлэх, мэдээлэл авах эрхийг хүндэтгэхийн зэрэгцээ худал мэдээлэл, хор хөнөөлтэй агуулгаас хамгаалах зорилгыг

тэнцвэржүүлэхийн тулд хараат бус үнэлгээний механизм, ил тод байдлын стандарт, мөн платформуудтай хийх хамтын ажиллагааны бодит үр нөлөөг дээшлүүлэх шаардлага тулгарч байна.

Дүгнэлт

Хиймэл оюунд суурилсан дижитал технологийн хурдацтай хөгжил нь худал мэдээллийн үүсэл, тархалт, нөлөөллийн хүрээг тэлж, уг асуудал зөвхөн агуулгын үнэн зөвийг хянах хүрээнээс хальж, дижитал экосистемийн бүх түвшинд нөлөөлөх системийн шинжтэй сорилт болон хувирч байна. Энэхүү судалгаагаар худал мэдээллийг хувь хүний санаатай үйлдэл, эсхүл хэрэглэгчийн танин мэдэхүйн сул талтай холбон тайлбарлах уламжлалт хандлага хангалтгүй болж, алгоритмд суурилсан цахим платформуудын мэдээлэл эрэмбэлэх, түгээх логик нь худал мэдээллийн тархалтад шийдвэрлэх нөлөө үзүүлж буйг онолын болон бодит жишээнд тулгуурлан харууллаа.

Хиймэл оюунаар үүсгэсэн синтетик мэдээлэл, deepfake технологид суурилсан контент нь хүний аюулгүй байдал, нэр төр, сэтгэлзүйн дархлаа төдийгүй ардчилсан улс төрийн үндсэн суурь болох олон нийтийн рациональ хэлэлцүүлгийг системийн түвшинд сулруулж байна. Ялангуяа алгоритмд суурилсан “echo chamber” орчин нь иргэдийг олон талт мэдээллээс тусгаарлаж, үнэн ба худлын заагийг бүдгэрүүлэн, үзэл бодлын туйлшралыг эрчимжүүлэх замаар “үнэний дараах улс төр”-ийн нөхцөлийг бүрдүүлж буйг энэхүү өгүүлэл онцлон дүгнэв. Үүний зэрэгцээ судалгаагаар цахим платформууд нь мэдээллийг саармаг дамжуулагч бус, харин нийгмийн мэдээллийн орчныг идэвхтэй бүрдүүлэгч, зохион байгуулагч субъект болж хувирсныг харуулж байна. Иймд худал мэдээллийн зохицуулалтыг зөвхөн агуулгыг устгах, хориглох хүрээнд ойлгох нь зохисгүй бөгөөд платформын алгоритмын ил тод байдал, эрсдэлийн үнэлгээ, хариуцлагын механизм, хараат бус хяналтын тогтолцоог хамарсан цогц зохицуулалт шаардлагатай гэсэн дүгнэлтэд хүрч байна.

Олон улсын зохицуулалтын туршлагууд нь цахим платформуудыг мэдээллийн “саармаг дамжуулагч” бус, харин нийгмийн мэдээллийн орчныг идэвхтэй бүрдүүлэгч, улмаар тодорхой нөхцөлд хариуцлага хүлээх ёстой оролцогч хэмээн үзэх хандлага давамгайлж байгааг харуулж байна. Германы NetzDG, Европын Холбооны Дижитал үйлчилгээний тухай хууль, Сингапурын худал мэдээллийн тухай хууль зэрэг нь ил тод байдал, эрсдэлийн үнэлгээ, платформын хариуцлагыг нэмэгдүүлэхийг зорьсон боловч, нөгөө талаас үг хэлэх эрх чөлөөг хэт хязгаарлах эрсдэл дагуулж болзошгүйг судалгаа мөн харууллаа. Иймд цахим платформын зохицуулалт нь төрийн хатуу хяналт, хориглох арга хэмжээнээс илүүтэйгээр платформын өөрийн зохицуулалтыг хослуулсан, ил тод байдалд суурилсан хяналтын загвар руу шилжиж байгаа нь ажиглагдаж байна. Харин Монгол Улсын хувьд цахим орчны зохицуулалт тодорхой хэмжээнд бүрэлдсэн хэдий ч хэрэгжилтийн ил тод байдал, хараат бус үнэлгээний механизм, олон улсын платформуос хэт хамааралтай байдал зэрэг бүтэцчилсэн сул тал хэвээр байгааг дахин дурдах нь зүйтэй. Цаашид худал мэдээлэлтэй тэмцэх бодлого, эрх зүйн зохицуулалт нь үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөө, мэдээлэл авах эрхийг хязгаарлахад бус, харин мэдээллийн эрхийн баталгааг бэхжүүлэх, иргэдийн итгэлцлийг хамгаалах, ардчилсан нийтийн хэлэлцүүлгийн чанарыг сайжруулахад чиглэсэн ухаалаг, тэнцвэртэй зарчимд тулгуурлах шаардлагатай. Энэ хүрээнд цахим платформын алгоритмын ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх, контент модерацийн шийдвэрт хараат бус хяналт бий болгох, мөн сэтгүүл зүйн мэргэжлийн мэдээлэх үүргийг дэмжих институцийн орчныг бэхжүүлэх нь чухал ач холбогдолтой гэж дүгнэж байна.

Ашигласан бүтээлийн жагсаалт

- А.Оюунгэрэл. (2009). *Олон түмний харилцааны онол*. Улаанбаатар: Нөблмэн.
- Б.Наранбаатар, Б.Намуун. (2024). Хиймэл оюунаар бүтээсэн синтетик мэдээлэл олон нийтийн итгэлд нөлөөлөх нь. *Сэтгүүл зүй*, 25, 132–144.
- Ж.Батбаатар. (2010). *Суурь сэтгүүл зүй*. Улаанбаатар: Бемби сан.
- М.Зулькафиль. (2017). *Орчин үеийн Монголын сэтгүүл зүй*. Улаанбаатар: Урлах эрдэм.
- Харилцаа холбооны зохицуулах хороо. (2021, 3 26). ХХЗХ, Фэйсбүүк компани “Ногоон суваг”-ын хүрээнд CRS системээр хамтран ажиллана. Харилцаа холбооны Зохицуулах Хороо. <https://www.crc.gov.mn/k/37y>
- Харилцаа холбооны зохицуулах хороо. (2021). *Цахим орчны зохицуулалтын зөвлөмж*. Харилцаа холбооны зохицуулах хороо.
- Харилцаа холбооны зохицуулах хороо. (2025, 10 26). *Онлайн контентын зохицуулалт*. Харилцаа холбооны зохицуулах хороо. <https://www.crc.gov.mn/saxim-orgny-zoxicuulalt/onlain-kontenty-n-zoxicuulalt>
- Хууль зүй дотоод хэргийн яам. (2020). *Хууль зүй, дотоод хэргийн яам, Иргэдийн оролцоо төсөл, 2020, Хэвлэл мэдээллийн эрх чөлөөний тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаврын үнэлгээ*. Улаанбаатар.
- Монгол Улсын Үндсэн хууль. (1992). *Монгол Улсын Үндсэн хууль (шинэчилсэн найруулга)*. Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем. <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=367>
- Asahi Shimbun. (2020, 11 19). *The Asahi Shimbun*. <https://www.asahi.com/ajw/articles/13944568>
- Bennett, W., & Steven, L. (2018). The disinformation order: Disruptive communication and the decline of democratic institutions. *European Journal of Communication*, 33(2), 122–139.
- Gillespie, T. (2018). *Custodians of the Internet: Platforms, content moderation, and the hidden decisions that shape social media*. New Haven: Yale University Press.
- Habermas, J. (1989). *The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society*. Cambridge: MIT Press.
- MacKenzie Jr, W. I., Weber, R., Barr, H. M., Lanius, C., & Tenhundfeld, N. L. (2025). Deepfake label recall: Combating disinformation with labels is especially effective for those who dislike the speaker. *International Journal of Human–Computer Interaction*, 1–15.
- Milmo, D. (2024, 2 22). Google pauses AI-generated images of people after ethnicity criticism. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/technology/2024/feb/22/google-pauses-ai-generated-images-of-people-after-ethnicity-criticism>
- Mounk, Y. (2018). *The people vs. democracy: Why our freedom is in danger and how to save it*. Cambridge: Harvard University Press.
- Napoli, P. M. (2019). *Social media and the public interest: Media regulation in the disinformation age*. New York: Columbia University Press.
- Pennycook, G., & Rand, D. G. (2020). Who falls for fake news? The roles of bullshit receptivity, overclaiming, familiarity, and analytic thinking. *Journal of Personality*, 88(2), 185–200.
- Sunstein, C. R. (2017). *Republic: Divided democracy in the age of social media*. New Jersey: Princeton University Press.
- Toshiko, K. (2018). Artificial intelligence and journalism ethics: Focusing on “fake news.” *32nd Annual Conference of the Japanese Society for Artificial Intelligence*. Tokyo.

UNDP. (1994). *Human development report 1994: New dimensions of human security*.

Oxford: Oxford University Press.

UNESCO. (2021). *Recommendation on the ethics of artificial intelligence*. UNESCO.

[1] Худал мэдээлэл гэх ойлголтыг агуулга болон үйлдлийн мөн чанараар нь дотор нь (i) хуурамч мэдээлэл (disinformation), (ii) алдаатай мэдээлэл (misinformation), (iii) буруу сэдэлтэй мэдээлэл (mal-information) гэж гурав ангилах нь түгээмэл.

[2] “саармаг дамжуулагч” (англиар neutral intermediary эсвэл mere conduit) гэдэг нь мэдээллийн агуулгад оролцолгүй, үнэлэлт дүгнэлт хийлгүй, өөрчлөлт оруулахгүйгээр зөвхөн дамжуулж өгдөг этгээд гэсэн ойлголт юм. Энгийнээр хэлбэл, юуг дамжуулж байгаагаас үл хамааран, “дамжуулж өгсөн” үйлдэлдээ л хариуцлага хүлээдэггүй субъект гэсэн утгатай. Цахим платформууд удаан хугацаанд “Бид бол саармаг дамжуулагч, хэрэглэгчийн нийтэлсэн контентын агуулгад хариуцахгүй” гэж тайлбарлаж ирсэн. Гэвч, контентыг алгоритмаар эрэмбэлдэг, заримыг нь устгадаг, хаадаг учир “саармаг” гэж үзэхэд хүндрэлтэй болсныг энд дурдах нь зүйтэй.

[3] 2022 оны 10 сарт батлагдаж, 2022 оны 11 сар 16-ны өдрөөс хүчин төгөлдөр болсон.

[4] Section 230 нь интернэтийн эхэн үед (1996) онлайн платформуудыг хэрэглэгчийн байршуулсан контентын хууль ёсны мөн биш эсэхэд хамааралтай хуулийн хариуцлагаас өргөн хүрээтэй чөлөөлөх зорилготой байсан. (No provider or user of an interactive computer service shall be treated as the publisher or speaker of any information provided by another information content provider.) Гол санаа нь: Интернетийн хөгжилд саад болох хэт хатуу хариуцлагыг зөөллөх, “Good Samaritan” зарчмаар сайн дурын модераци хийхийг дэмжих урамшуулах.

[5] Act on the Limitation of Liability for Damages of Specified Telecommunications Service Providers and the Right to Demand Disclosure of Identification Information of the Sender. Тус хуулийн томоохон өөрчлөлтүүд 2021 оны дөрөвдүгээр сард батлагдаж, 2022 оны 10 сарын 1-ний өдрөөс хүчин төгөлдөр болсон.

Summary

The rapid development of Artificial Intelligence (AI) and algorithm-driven digital technologies has fundamentally reshaped the nature of false information, transforming it from a problem of misleading content into a systemic challenge embedded within digital information ecosystems. This study examines how AI-supported content generation, algorithmic curation, and platform-based content moderation shape the production, circulation, and societal impact of misinformation in contemporary digital environments. The analysis demonstrates that AI-generated and synthetic content, particularly deepfakes, poses serious risks to individual dignity, psychological security, and public trust. Beyond individual-level harm, the large-scale dissemination of false information undermines democratic processes by distorting public deliberation, weakening rational discourse, and encouraging emotionally driven, fact-independent political decision-making. In this sense, false information constitutes not only a media ethics concern, but also a human security and democratic governance challenge. Through a comparative review of international regulatory frameworks, including Germany’s NetzDG, the EU Digital Services Act, and Singapore’s POFMA, the study identifies a global shift toward recognizing digital platforms as active intermediaries, emphasizing transparency, risk assessment, and platform accountability.

The paper analyzes Mongolia's regulatory responses, noting limitations, particularly the absence of independent risk assessment, and concludes that effective governance requires a risk-based approach balancing harm prevention with fundamental rights.

Keywords: Digital Environment, False Information, Content Moderation, Regulation, Artificial Intelligence